

Az MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont soproni intézete a geomágneses tevékenység statisztikai feldolgozásával, a térforrások elemzésével és az európai litoszfé-ralemez elektromos vezetőképessége modelljének megalkotásával járult hozzá a projekt-

hez, amelynek egyes fejleményeiről Ari Viljanen és munkatársai (2012) számolnak be.

Kulcsszavak: *geomágneses vihar, geomágneses indukció, indukciós kockázat, magnetotellurika, EURHOM - geoelektromos litoszféramodell*

IRODALOM

- Ádám Antal (1970): A földi elektromágneses tér szerepe a Föld belső szerkezetének kutatásában. MTA X. Osztályának Közleményei, **4**, 385–416, 1970.
- Ádám Antal – Kaikkonen, P. – Hjelt, S. E. – Pajunpää, K. – Szarka L. – Verő J. – Wallner Á. (1982): Magnetotelluric and Audiomagnetotelluric Measurements in Finland. *Tectonophysics*, **90**, 1–2, 77–90. • [http://dx.doi.org/10.1016/0040-1951\(82\)90254-2](http://dx.doi.org/10.1016/0040-1951(82)90254-2)
- Ádám Antal – Wesztergom Viktor (2001): An Attempt to Map the Depth of the Electrical Asthenosphere by Deep Magnetotelluric Measurements in the Pannonian Basin (Hungary). *Acta Geologica Hungarica*, **44**, 167–192.
- Ádám Antal – Szarka L. – Verő J. (2002): Electric Field of the Earth. In: Lastovicka, J. (ed.) *Encyclopedia of Life Support Systems*. Eolss Publishers Co Ltd. • www.eolss.net
- Ádám Antal – Lempenger I. – Novák A. – Prácer E. – Szarka L. – Wesztergom V. (2012): *Geoelectric Lithosphere Model of the Continental Europe: European RHO Model (EURHOM)*. i.e. *Spatial Distribution of Resistivity (Ohmm) in the European Lithosphere Plate*. <http://real.mtak.hu/2957/>
- Anderson, B. J. (1994): An Overview of Spacecraft Observations of 10s to 600s Period Magnetic Pulsations in the Earth's Magnetosphere. *AGU Monograph*, **81**, 25–43.

- Cagniard, Louis (1953): Basic Theory of the Magnetotelluric Method of Geophysical Prospecting. *Geophysics*, **18**, 605–635.
- EURISGIC (EUROPEAN RISK ON GEOMAGNETICALLY INDUCED CURRENTS). • www.eurisgic.eu
- Tikhonov, A. N. (1950): Determination of Electrical Characteristics of the Deep Strata of the Earth's Crust. *Doklady Akademii Nauk USSR*, **73**, 293–297. • http://www.geophysics.dias.ie/mtnet/papers/ClassicPapers/Tikhonov_1950_Doklady.pdf
- Verő József – Zieger Bertalan (1994): Upstream Waves and Field Line Resonances—Pulsation Research at the Nagycenk Observatory during Three Solar Cycles. *AGU Monograph*, **81**, 55–66. doi:10.1029/GM081p0055
- Viljanen, Ari – Pirjola, R. – Wik, M. – Ádám A. – Prácer E. – Sakharov, Ya. – Katkalov, Yu. (2012): Continental Scale Modelling of Geomagnetically Induced Currents. *Journal of Space Weather and Space Climate*, **2**, A17, (Electronically published on 28 September, 2012) • <http://dx.doi.org/10.1051/swsc/2012017> http://www.swsc-journal.org/index.php?option=com_article&access=standard&Itemid=129&url=/articles/swsc/full_html/2012/01/swsc120035/swsc120035.html
- Viljanen, Ari – Szarka László (1995): Analogue Model Studies of Induction Effects at Auroral Latitudes. *Ann. Geophys.*, **13**, 1187–1196. DOI:10.1007/s00585-995-1187-4

Tanulmány

A SZOCIÁLIS GAZDASÁG ÚJ FEJLEMÉNYEI A MAI VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

Kelen András

CSc, Általános Vállalkozási Főiskola
kelen.andras@avf.hu

A szociális gazdaság kereteinek jogi megfogalmazása, közigazgatási kezelhetőségének megteremtése még nem került napirendre Magyarországon, bár a fogalmat lassan a civil társadalomra hivatkozások gyakoriságával emlegetik. Ha az „eljogiasodás” még nem kezdődött is el, szociális vállalkozások szerencsére szép számban léteznek – hogy csak a mezőgazdaságból merítsek: a foglalkoztatási célú szövetkezetektől kezdve a gazdálkodni igyekvő egyesületeken, leggyakrabban *térségi turisztikai szervezeteken* (TDM¹) keresztül a helyi östermelői piacokig, de egyes, a kölcsönös hasznú civil szervezetek módjára működő káéftékig is. Tehát nem úgy áll a dolog ebben a szektorban, mint a nonprofit szervezetek

esetében, amelyek csak a jogi lehetőség megnyíltával indulhattak el negyedszázaddal ezelőtt. Definícióképpen itt és most legyen elég annyi, hogy szociális gazdaság esetében mindig *társas vállalkozásokról* van szó, amelyek valamely égető társadalmi kihívásra adnak választ, így vidéken leggyakrabban a nehezen foglalkoztatható emberek önszerveződésre képesítését és értelmes munkához jutását tűzik ki céljukul. További definiálással és pontos modellezéssel jobb megvárnai a szektor jogi konstitúcióját, eladdig amolyan *használatkonstrukciók* segítségével vehetjük sorra a mezőgazdasággal kapcsolatos fellelhető tipikus eseteket, igyekezve gazdaságszociológiai szövegösszefüggésbe helyezni azt a tartalmas trendet, amelyet képviselnek. Ez a tanulmány arra is vállalkozik, hogy a tudományos áttekintés mellett rámutasson a legkézenfekvőbb közpolitikai következtetésekre is.

Közvetlen értékesítés

A közvetlen értékesítés közkeletű meghatározása szerint itt a kereskedelem kikapcsolásáról

¹ A helyi és térségi turisztikai szervezetek termékefejlesztéssel (például túraútvonalak kitáblázása), turisztikai információs rendszerek működtetésével, marketinggel és szemléletformálással, infrastruktúra-fejlesztéssel foglalkoznak, összefogják az érdekelt szereplőket. Feltűnő, hogy a vidéki szociális gazdaság e szervezetei gyakran egyesületi formában működnek, és főtevékenységi körükben gazdálkodnak, márpedig egy civil szervezetenél ez félreértés, erre találták ki a szociális vállalkozásokat.

van szó, a termelő közvetlenül lép üzletre a fogyasztóval. Az érintettek² az általuk előállított élelmiszereket a kereskedelem közbejötté nélkül is piacra vihetik, vagy eladhatják éttermeknek, szállodáknak, közétkeztetési intézményeknek, mint végső fogyasztónak. A farmról történő eladástól abban különbözik ez a rendszer, hogy nemcsak helyben, hanem távolabbi régiókban vagy akár a fővárosban is lehet értékesíteni – de akármennyire cél is a piacra jutás támogatása, a lokális jelleget azért fenn kell tartani. A lokalitásra vonatkozó szabályozás a határt most a szomszéd megye határánál húzza meg, illetve a főváros speciális nagysága miatt beleérti a fővárosi terítést is. A közvetlen értékesítés e csatornáinak kialakításával-bejáratásával a korábbi „kötötpályásnak” is nevezhető termékértékesítés rendszere lassanként átadja helyét egy összetett, posztmodern összevisszaságnak, amely jobban ellenállhat a hazai krónikus élelmiszer-inflációs nyomásnak, és amelyből mindenki jobban jöhet ki.³ Perspektivikusan itt az úgynevezett *közösség által támogatott mezőgazdaság* (CSA) egyik formájával állunk szemben, ahol a fogyasztói vagy termelői oldal szükségképpen egy közösség formájában, jó esetben akár ökoszociális cserepartner-

ségben jelenik meg. Ha a termelői oldal tömörül közösségbe, akkor helyi piaccal vagy éppen szövetkezettel állunk szemben, ha pedig a fogyasztók állnak össze, akkor a cél rendszerint az, hogy egy szomszédság kapcsolatot találjon egy gazdasághoz, részt vállaljanak annak üzleti kockázataiban és arányosan részesüljenek terményeiben. Ennyiben tehát a közvetlen értékesítés – akár piacon történik, akár más csatornákon – kielégíti a szociális gazdaság legfontosabb kritériumát: a munkaadó és munkavállaló cserekapcsolatnak lecsupaszított dichotómiája helyett valamely működő közösség érezhető jelenlétét látjuk a gazdasági tranzakciókban.

Az élelmiszer-termelésben tapasztalható globalizációnak – aminek Magyarország egyértelmű nyertese – nem a *nemzeti* a közpolitikai ellenpólusa, hanem a *városkörnyéki*! A helyi és szolidáris gazdaság fejlesztése a globalizáció jó kiegészítője, segíti a globalizáció nyomásának egyes veszteseit azzal, hogy új esélyt teremt számukra. Ez az esély pedig nem az önellátásban, önerőre támaszkodásban rejlik, hanem a helyi gazdaság fellendítésében, a nagykereskedők árukínálatával szemben támasztott helyi termékekre alapozó verseny sikerében. A *defenzív* lokalizáció⁴ helyett

² Az európai gyakorlat általában 3 kategóriába sorolja a rendszerbe bekapcsolódó termelőket árbevétel, illetve földméret szerint: 1. őstermelők, kistermelők, akik éves bevételük nem haladja meg a 2000 eurót; 2. családi gazdaságok, vállalkozók legfeljebb évi 47 500 eurós bevétellel; 3. társas vállalkozások, amelyekre mennyiségi küszöb vonatkozik, havonta legfeljebb 16 nagyvállalategységnyi hústerméket értékesíthetnek közvetlenül (1 nagyvállalategység = 500 kg élőtömegű szarvasmarha).

³ A kisléptékű termelés számára megnyitott közvetlen értékesítés és a létrejövő sokcsatornás élelmiszerrendszer úgy képes előnyben részesíteni a globalizáció veszteseit, hogy nem okoz közben érdeksérelmet senkinek. Úgy tud új esélyeket és új piacra lépőket teremteni, hogy versenyt generál a kereskedelmi áruházláncoknak.

⁴ Az önerőre támaszkodás jegyében a Védőgyelet hozta be Magyarországra a közvetlen értékesítés gondolatát – sajnos azonnal agresszív-defenzív felfogásban (a „parasztnyúzóan olcsó” kereskedelmi élelmiszerláncok és más „nem adózó” nemzetközi nagyvállalatok ellenében). Itt jegyzem meg, hogy a gazdaság lokális beágyazásának programja a globalizáció élvonalainak kebelében született meg, Magyarországon például a máig hatályos, többször tovább liberalizált törvény 2006-ban jött ki. A politika progresszív oldala szívesen azonosul vele, mert munkalehetőséget nyit meg egy nehezen foglalkoztatható célcsoportban, a konzervatívok szíve pedig reveshet a kulturális tartalom lehetőségétől, amennyiben a regionálist mint az elfeledett hagyomány kincsese tárházát lehet ünnepelni.

helyénvalóbb a kisléptékű *párhuzamos* felfogása, minél több új szereplő piacra léptetése. A későbbiekben aztán a szolidaritás ezen új kis körei esetében is nemzetköziesítésére nyílik majd lehetőség.⁵

Egy másik megközelítésben is előre lehet lépni az élelmiszer-gazdaság lokalizációjában. A városkörnyéken folyó spontán nem mezőgazdasági jellegű földlekkötések megnehezítése érezhetően erősíteni képes a helyi mezőgazdaságot, mert a városkörnyéknek kitüntetett szerepe van a közvetlen értékesítés felemelésében. Valahogy úgy, ahogyan azt már Erdei Ferenc is ábrázolta város és vidéke, a tanyás mezővárosok és a város körüli kertként művelt övezet kapcsán, illetve ahogy már ő is szóvá tette felemésztdésüket. A közvetlen értékesítés sürgetett felemelkedése, mint a plázának támasztandó verseny euro-kompatibilis színtere, ugyan nem a régi második gazdaság (főfoglalkozás és ház körüli kiegészítő gazdálkodás) mintájára megy végbe ma Magyarországon,⁶ az Erdei-leírások azonban ma is érdekesek, hiszen ez a fogalmi hagyomány a szociális gazdaság alakuló magyar változatának, szerencsés esetben a XXI. századi kert-Magyarországnak konstitutív eleme lesz. A városkörnyéki földlekkötések lassítása, a zöldmezős beruházások visszaszorítása a barname-

⁵ A közvetlen értékesítés fogalmába szükségszerűen beletartozik a *helyi* körének gyakorlatias meghatározása, lehatárolása. Sajnos a határmenti településeink esetében a szomszéd megye fogalmába a *külföldi* szomszéd megye egyelőre még nem tartozik bele, pedig ez a nemzetköziesítő lépés a helyi szemlélet kiteljesedését és ezzel a szociális gazdaság európai dimenziójának jó kidomborítását tenné lehetővé anélkül, hogy a globalizáció irányába mutatna.

⁶ A késztülő földtörvény koncepciója számára – amikor földszerszéről van szó – csak „főfoglalkozásban végzett földművelés” létezik. Más összefüggésben azonban látják az őstermelőket is a maguk kiegészítő jövedelmével egyetemben. (Vidékfejlesztési Minisztérium, 2012)

zősök irányába, illetve a belterületbe vonások mérséklése egy GSZB-határozat formájában ma már uniós politika rangjára emelkedett.⁷

Az új földtörvény koncepciója – amely a nemzeti önvédelem garanciális intézményrendszerét hivatott szaporítani, de ezúttal „finomítási iterációk” nélkül egyből eurokonform módon – is kitér arra, hogy a főszabálytól eltérően kijelölhető olyan városkörnyéki kisparcellás övezetek, ahol a földműveléssel nem foglalkozók is tulajdont tarthatnak fenn (Vidékfejlesztési Minisztérium, 2012). A törvényen dolgozó jogi iroda ugyan itt is hűségesen a „spekulánsok” elleni harcban teszi meg az engedményt, valójában azonban – még ha ők ezt még nem tudják is – már a városszéli lakótelepektől nem túl messze eső közösségi kertparcelláikon házilagosan kertészkedő városlakók izmosodó igényeinek ágyaznak ezzel meg.

A *kisléptékű* élelmiszerrendszerekkel kapcsolatos új kistermelői rendelet szerzői önértelmezése szerint a hazai szociális gazdaság regionális vonatkozásait alapozta meg. Valójában azonban csupán a kisvállalkozói szektor közétkeztetési, iskolaellátási és más közvetlen értékesítési lehetőségeit tágitotta ki dicséretes és piacépítő módon a nagyvállalkozói versenytársak rovására. Az még sajnos várat magára, hogy a szociális vállalkozók is benyomuljanak ebbe a létrehozott piacvájatba, itt egyelőre csak néhány elszigetelt pozitív kezdeményezésről lehet beszámolni.⁸

⁷ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a városkörnyéki mezőgazdaságról (2005/C 74/12).

⁸ Elsőként hadd említsem a hernádszentandrásai példát, ahol azt tartják, hogy a falu attól falu, hogy van saját termelése. A huszonhét leendő helyi biokertészből álló „Biocsapat” hűen tükrözi a lakosság kor- és szociális összetételét. Férfiak és nők vegyesen, állással rendelkezők és munkanélküliek egyaránt ügyködnek, másfél éves képzésben vesznek részt. Eleinte sokan lenézték, cseléd-

Helyi piacok

Az őstermelő fogalmába elengedhetetlenül beleértendő az, hogy számára nem életszükséglet a növekedés és tőkefelhalmozás. Ez a kritérium egyébként a szociális gazdaság *sine qua non*ja is, bár az őstermelők önmagukban nem tekinthetők szociális vállalkozásnak, lévén nem társas szervezetek. Az őstermelők ebben az összefüggésben úgy jönnek mégis képbe, hogy akár a helyi piacon értékesítenek, akár valamely fogyasztói szövetkezeten keresztül, leggyakrabban közösségtámogatta mezőgazdaság koncepciójába illeszkednek.⁹ Míg tehát a növekedés nem része a célfüggvénynek, addig a szövetkezés az őstermelők között elengedhetetlennek látszik. Egyre kevesebb termékkel foglalkoznak ugyanis őstermelői szinten, és így csak egy hálózat részeként képesek *stabil termék*alapot biztosítani bármely értékesítési cél számára.

A helyi termelői piac kategóriája abban különbözik az üzemszerűen működő piacoktól, vásárcsarnokoktól, hogy az engedélyeztetésére, működtetésére és higiéniai követelmé-

nek csúfolták azokat, akik ebben a projektben dolgozni indultak. A csapat mentorálását a gödöllői egyetemen oktató, húsz éve Magyarországon élő bioszakértő látja el. Az útmutatása alapján megírt pályázatra támaszkodva szerszámokat, vetőmagot, a kert elindításához szükséges eszközöket vásárolva belevágtak egy igényes bioprogramba. A kezdeti hatezer négyzetétert gyorsan kinőtte a Biocsapat tettevégya, a földből előbukkanó főlíasátrak miatt újabb 1,5–2 hektáros önkormányzati terület bevonását tervezik, s már assák a második kutat is, a főlíasátrakban ugyanis csepegtető öntözést terveznek. Az első évben a biokert teljes termését hazavitték a csapat tagjai. A második ciklusban már 30 százalékát kapják meg, 70 százalékát helyi piacokon értékesítik. Ehhez nonprofit kft.-t alapítottak, és zajlik a további értékesítési kapcsolatok felderítése. A bevételekből további fejlesztéseket kívánnak megvalósítani. A faluvédő körgátat rendszeresen kaszálják, mert a szándékok szerint a bio-

nyeire egyszerűbb követelményeket szabnak meg – csak be kell jelenteni a jegyzőnek. A falusi piac ennyiben egy újjáéledt *önszabályzó* intézmény, ahol minél többen árulnak, annál színesebb a kínálat, de soha sincs túlkínálat, mert akkor osztódni fog (egy még kisebb térségre terjed ki). Kisebb vevőszám esetén pedig hosszabb lesz a tranzakciós idő, ami nem más, mint közösségteremtés. Világos határt kell húzni, hol van vége a *lokalitásnak* (ahol még ismerik egymást), és hol kezdődik a befektetők és értékesítő szakemberek világa. Lokális termék az, amiről a városiak nem tudnak: aminek ugyanis *híre* meg, ott a határ egyhamar a csillagos ég. Itt jegyzem meg, hogy a helyi termelés, valamint a helyi hírekből és helyi hirdetőkből táplálkozó ún. *hiperlocal* újságírás nagyon hasonló ökoszisztémában, üzleti modellben működtethető, és egyik sem teszi fölöslegessé az áruházláncokat és országos napilapokat.

Ezen a piacon az *élelmiszerbiztonsági előírások* nem érvényesek. Elég a közösség által készített, a szakma által elfogadott és a hatóságok által jóváhagyott „jó higiéniai gyakorlat”

massza fűti majd az őszi főlíasátrakat, Egy ismert gasztroblogger posztjában már Bioszentandrásként aposztrofálja a falut.

⁹ Ha koherens közpolitika fogná össze a vidék szociális gazdaságát, akkor fontos lenne tudni, mitől marad meg egy termelő „ősnek” és „helyinek”, ha amúgy fejlődhet is. A „bio” minősítés például ilyen garancia lehetne erre, de ma már az iparszerű mezőgazdaság is sok tekintetben bioalapúságra, de legalábbis ökológiai intelligenciára törekszik! A „biót” bizonyára meg kellene tehát követelni a *helyiség* kritériumai között, de önmagában még ez sem elég. A kicsinek megmaradáshoz az is feltételül állítható, hogy kifejezetten munkaigényes termékekkel foglalkozzék. Valahogy így kellene meghúzni azt a komplex határt, amelyen belül jogosult lehet valaki az őstermelőként való piacra jutásra, a 8 MFt alatti adómentességre, élelmiszerlánc-felügyelet alóli mentességre, esetlegesen az ÁFA-mentességre.

betartása. A feltételezés ugyanis az, hogy az egymással cserélő (valójában inkább eladó és vevő) emberek ismerik egymást, és ez bizalmat kölcsönöz nekik tranzakcióikban. Ez a mozzanat a legfontosabb, ugyanis a mai élelmiszerbiztonságban az *átláthatóság* és *nyomonkövethetőség* gyors ütemben differenciálódó, a vásárló számára ellenőrizhetetlenül elidegenedett fogalom, ennél fogva a közbizalom itt fordítottan arányos a jólétesültséggel. A személyes meggyőződés – például helyi termelőnk portájának meglátogatása útján – azonban minden kétséget képes eloszlatni, talán éppen csak ez képes rá.

Ma már a végsőig megkönnyített feltételekkel nyithatók termelői piacok. Kistermelő a piac fekvése szerinti megyében vagy a piac 40 kilométeres körzetében, vagy Budapesten esetében az ország területén bárhol működő gazdaságából származó mezőgazdasági, illetve élelmiszeripari termékét értékesítheti. A civil érdekérvényesítés érte el ezt a sikert, hogy a helyi piac természetadta csoporttulajdonként (a helyi ökoszisztéma közösségi tereként, önszabályzó kisléptékű élelmiszerrendszerként, *közjóként* és nem

eljogiasított önkormányzati közszolgáltatásként) működhet.¹⁰ Az önkormányzati bábakodásnak, a közszolgáltatás felé terelésnek semmi tere nincsen, a piac tökéletesen elvan „magára hagyottan” is.¹¹

Az őstermelői piac fogalma némiképpen az *agóra* fogalmára is utal. Az árucseréhez kapcsolódó normális pénzmozgás mellett az efféle köztereken megvalósított rendezvényekhez, falunapokhoz kapcsolódó, csereberét, kóstoltatást is lehetővé tevő termelői vásárt és forgatógot jelent ez a fogalom. Itt a rendező településen vagy annak körzetében lakó magánszemély kap lehetőséget a kitelepülésre. A nyomonkövethetőséget a szervezőnél való regisztráció biztosítja. Saját portáját elhagyva kitelepülhet a rendező településen lakó falusi vendéglátó is,¹² értékesítheti a portékáját – lehetőleg tájjellegű élelmiszereket, amelyeknek hagyományos előállításuk, receptúrájuk, utánozhatatlan termékjellemzőik egységességet kölcsönöznek. Gyakran egyesület által hitelesített kítűző jelzi a vásárlóknak, hogy az árus a saját, ellenőrzött (reálisan inkább ellenőrizhető)¹³ gazdaságából származó termékét kínálja.

¹⁰ A közelmúltban megvalósult a *közgazdasági mikro-*lépték** kiterjesztése a bérmunka és a vállalkozások után immár a közösségi erőforrásokat működtetőkre, így a családi vállalkozókra is. Felemás megoldás született, amely tovább növeli a meglévő adózási anarchiát a regisztrált kistermelők között. Ők immár rengeteg kedvezményezett adókatérgória között választhatnak, és ha hinni lehet az adóbevallásaiknak, akkor javarészt nem másból élnek, mint a mezőgazdasági támogatásokból. Felemás a megoldás azért is, mert a lobbyérdek túl erősen van jelen a finansziális megoldásokban. Így a fővárosba is szállíthatnak, noha a regionalitás felelősítése a cél, és a fővárosnak is megvan a maga városkörnyéke. Sajnos nincsenek az őstermelők korlátozva a tájfajták természetésére, és arról sincs szó, hogy vetőmagbörzéken csereberéljenek vagy génbankokból szerezzék be a régi fajfajtakat.

¹¹ Természetesen a helyi termékek piacra jutását ki lehet egészíteni informatikai és logisztikai támogatással – ezek rendre projektformát öltenek, és nem érintik a tulajdonviszonyokat.

¹² Falusi vendégasztalnak hívják ezt a turizmushoz kapcsolódó, de szállásadás nélkül végzett szolgáltatást, amely ki-be mozog a kedvezményezett célok között. Itt alkalmi jelleggel maximum tizenhat fő számára lehet tájjellegű ételeket kínálni vállalkozói engedély nélkül is, évi bevételhatárig adómentesen. Míg a falusi turizmus vállalkozói szintű jövedelemszerző tevékenység, addig a vendégasztal inkább csak jövedelemkiegészítés kisnyugdíjasok, minimálbéresek számára.

¹³ Egyelőre a helyzet az, hogy a fiatalabbak a márkanevben, az idősebbek a hivatali ellenőrzésekben bíznak. Az, hogy menjünk, és nézzük meg a gazda portáját, ahonnan az élelmiszerünk származik, nem szerepel még

Ezzel lezárom a városkörnyékiség fogalmának rekonstruálását, amelynek gazdag hazai hagyománya van, és amely európai közösségi politikaként is kifejti hatását. Ez a megközelítés segíthet abban, hogy a globalizáció káros kinövéséi elleni gazdaságpolitikai teendőinket a fejérről a talpára állítsuk, a sok fölösleges konfliktust csíholó nemzeti szintről a gazdaság lokalizálásának sokkal könnyebben kezelhető szintjére szállítsuk le. Minden országban az önkormányzati állami politika rangjára emelik a leggyakrabban szövetkezeti tulajdonban – tehát köztulajdonban – álló helyi piacok támogatását. Japánban például *Chisan chiso* (vedd a helyit!) néven mozgalom indult, amelyet jól kiegészít egy kommunikációs kampány is, amely mára elérte, hogy az őstermelők piaci (*choku bai jo*) az országos élelmiszerforgalom kb. 10%-át tudhatják magukénak. Tézisként összefoglalom, hogy az őstermelői piac fogalma természetadta köztulajdonként fogható fel. A *Commons* kutatásának nagy nemzetközi áramlata van, a téma kutatásához a magyar tudományosság ezzel a kategóriával járulhat hozzá.

Közösség támogatta mezőgazdaság

Ha – tisztesség ne essék szólván – nemcsak orvosunkhoz vagy gyógyszerészünkhöz fordulhatunk, hanem adott esetben „parasztunkhoz” is, akkor már közösség támogatta mezőgazdaságról beszélhetünk. Még jobb, ha nem elszigetelten tesszük ezt, hanem csoportosan, szomszédsági alapon vagy akár egy fogyasztói szövetkezetbe tömörülve.

a piactisztulásról való vásárlói közgondolkodásban. Olyannyira nem, hogy – mint ismeretes – Magyarországon *feketevásárlásból* származik a bolti hús akár egynegyede is. Ebben nincs benne az *átsomagolási* forgalom teljesítménye. Ezek vásárlóinak eszükbe sem jut a visszakövetetőséget számon kérni, vagy a helyszínrre ellátogatni.

A városkörnyéki gazdáknak nem lehet céljuk az, hogy a távolabbról érkezett, olcsó élelmiszerek árával versenyezzenek. Ezzel szemben versenyelőnyt biztosít számukra, ha a szokásos szállítási és hűtési folyamatokat kihagyva friss árut visznek a piacra – még ha ezt csak a szezonálitáshoz kötöttség kemény korlátai között tudják is teljesíteni. A frissességhez társulhat még a személyesség is – e kettő már olyan hozzáadott értéket képvisel a többi élelmiszer-kereskedő portékájával szemben, ami indokolhat egy akár drágább árfekvést is. Némileg ironikus helyzet, hogy ez az értékesebb áru leggyakrabban egy üres városi telken egy furgonból kerül ma kiosztásra.

A helyi piac csak az egyik lehetőség a közvetlen értékesítésre. A közösség támogatta mezőgazdaság igazi terepe ott mutatkozik meg, ahol az úgynevezett dobozrendszert honosítják meg, amelynek lényege a termelők által kínált házhozzállítási szolgáltatás. Lényegében ilyenkor is közvetlen értékesítés valósul meg, ám ez már túlmutat az őstermelői piacon, mert *stabil termékálap* mellett tartós kapcsolatokat hoz létre termelők, elosztók és fogyasztók között. A fogyasztói oldalt közösségbe fogni képes megoldások között említhető, amikor egy közösségi portálon, saját honlapon szerveződnek a fogyasztói közösségek, vagy amikor a városlakók fogyasztási szövetkezetet hoznak létre, és olyan szerződést kötnek egy közelben dolgozó gazdával, amely a terméskből való részesedéssel ér fel. Sok dobozrendszerrel elosztó-közvetítő köti össze a termelőket és a fogyasztókat. Ha nincs közvetítés, és a gazda egyenként szállítaná ki megrendelőihez az áruját, akkor ez tovább drágítaná az értékesítést – van ilyen is, de nem áll nagy jövő előtt. A házhoz szállítást át lehet hidalni kreatív megoldásokkal, depók létesít

tésével vagy szomszédságok kiszolgálásával. A dobozrendszerrel virtuális szövetkezetbe fogott fogyasztók *előfinanszírozzák* szezonális fogyasztásukat. Az előre meghatározott és befizetett összegért cserébe előre meghatározott értékű, ám a szezontól és a terméstől függő tartalmú és nem teljesen kiszámítható választékú élelmiszercsomagokat kapnak.

A fogyasztók tehát az élelmiszer-kereskedelmi üzletláncok kínálatával párhuzamos értékesítési csatornaként is megszervezhetőek. A helyi termelőket helyzetbe hozni igyekvő marketingmunkának az a lényege, hogy valamely minőség fejében (például frissebb, mert helyi) az elérhetőnél magasabb ár megfizetésére vegyék rá a kör, vagy bármilyen helyi közösség tagjait. A motiváció: a célcsoport vásárlásával támogatja a helyben készült termékeket, a helyi szociális gazdaságot. Mindez bizalmat és elköteleződést igényel a vásárlótól, hiszen közel sem biztos, hogy ugyanaz lesz a dobozban, amit épp enni szeretnénk. Sokak számára ez még vonzó is lehet: ami jön, abból főznek, nem kell előre tervezni. A rendszerbe bevont, előre szerződött termelők meg ilyen módon kevésbé vannak kiszolgáltatva a termék alakulásának, termékeiket pedig heti rendszerességgel tudják értékesíteni.

A helyi termelőkre irányuló marketing akkor lesz sikeres, ha képes felkelteni egy szelíd ellenkultúrához tartozás érzését a városi helyi fogyasztók összeverbuválódott közösségében. Ez volna tehát a plázák és multik elleni érdekvédelem és érdekharc *igazi* terepe Magyarországon! A minőségi, friss és helyi élelmiszer ugyanis önértékénél fogva versenyképes az országos piac áruival szemben. A *haza* fogalmát nem utolsósorban a regionális konyhák ízeivel is körülírhatjuk.

A dobozok, e modern *részesrendszer* lényege, hogy a fogyasztók kockázatvállalásuk

kal részt vesznek a termelés finanszírozásában is. A gazdálkodók minden termelési szezon elején felméri az adott termelési szezon költségeit, a termés mennyiségét (nagyban igazodva a fix vevőkör igényeihez), majd ennek megfelelően „részvényeket” bocsátanak ki. A vásárlók ezeket veszik meg (akár egy egész évre) előre, ezt követően pedig hétről hétre megkapják részüket – olyan módon, mint azt a dobozrendszerek esetében láttuk. Egyes közösségek által támogatott gazdaságok esetében nincs közvetítő, a zöldségesdobozok (de akár frissen fogott halak, friss húsook) közvetlenül a gazdaságból (halászatból, állattenyésztésből) érkeznek. A nagyobb választék kedvéért vagy a szezonális korlátok áthidalásért akár olyan újabb gazdaságokat is bevonhatnak a fogyasztók, amelyek olyasmit is tudnak nyújtani, amit az „anyagazdaság” nem. A gazda mindenesetre egy dedikált piachoz jut, ahol állandó fix számú fogyasztóval számolhat-tervezhet.

A közösségleg támogatott gazdaságok esetében a termelőkkel való kapcsolat olyannyira fontos, hogy a „részvények” árában rendszerint bizonyos pénzösszeg mellett valamennyi munkaóra is benne foglaltatik. Sőt, olyan példák is ismertek, ahol az elsősorban fogyasztókból szerveződő közösség maga a gazdaság (a föld, a gyümölcsfák, az állatok, az épületek és minden termék) tulajdonosa, s ők foglalkoztatják a termelőket is, akik nekik termelnek. Ilyenkor a tagok a termékeket minden további térítés nélkül kapják, igényeiknek megfelelően.

A városi ember számára ez a közösség támogatta mezőgazdaság egy ún. közösségi önszolgáltató modellt ér fel. Egy urbánus network alakul arra a célra, hogy egy lecsupaszított üzleti cserekapcsolatnál mélyebb elkötelezettséget vállaljanak egy megkülönböztetett

beszállító felé, és részesedést szerezzenek a gazda terméséből. Ha jómódú, akkor a minőséget keresi benne, ha pedig alulfoglalkoztatott, mint a legtöbb városlakó manapság, akkor időt tud benne pénzre váltani, vagy pénzt tud benne idővel kiváltani. Ezek a modellek – a szivességbanktól a csereklubokig – ennyiben az *aktív társadalmi befogadás* jó eszközei, mind segítenek a forrásoknak a keletkezés helyén való megkötésében, felérnek egy önszerveződő civil szervezettel, a kollektív csoporttulajdon gazdagítják.

Egy ígéretes példa a Pro-Cserehát Egyesület Leccsó programja, amely egy 115 fős termelői hálózat kialakításáról és a szociális segély kiváltásáról szól fenntartható vállalkozási bevételekkel a részt vevő családok számára hároméves távlatban. Mellékhatásként megvalósul a gazdálkodók családja és a helyi közösség egészséges termékekkel való ellátása. Talán még a környezettudatosság javulása is megfigyelhető a helyi közösségekben, ahol a projekt jelen van.¹⁴ Ez az útja a régió hírnevének megváltoztatására problémás területből egészséges termények és rekreáció helyszínévé. Megjegyzem, projekttervük tanúsága szerint marketinggel is akarnak foglalkozni, ami azonban éppoly félreértés, mint a fővárosba szállítás.

¹⁴ A vetőmagboltokban csak olyan, engedélyezett fajtákat lehet kapni, amelyekhez érdekes módon a vetőmaggyárak rögtön gyártnak növényvédő szereket is, műtrágyát is. Ezeknek a magoknak szabadalmi védettségük van, vagyis megtiltják a gazdáknak, hogy saját maguk szaporítsák a növényeket, de ennek a hibrideknél nincs is sok értelme, ugyanis ezek újravetésénél már a következő évben kevesebb mint felére csökken a termés mennyisége. Tájfajták azok a növények, amelyek hosszú, gyakran nem teljesen tudatos nemesítés folytán alkalmazkodtak egy adott táj jellegzetességeihez, a föld minőségéhez, a klímához, méghozzá úgy, hogy növényvédő szerek használata nélkül is jó hozammal termeszthetők.

Nagykállón a helyi őstermelők által megtermelt mezőgazdasági termékek piacra segítését célzó Kállai Kettős Tájtermék programot indítottak. Egy közalapítvány az önkormányzattól külterületi termőföldeket vásárolt, és ezeken a volt önkormányzati területeken folyamatosan folyik állattenyésztés és zöldségtermesztés, miközben önszerveződik egy termelői közösség, amely egy márkanév alatt közös értékesítésre vállalkozik. Feltételezésük szerint integrátorra nem lesz szükségük, az élelmiszereket maguk márkázzák, és a márkanév felépülésében reménykednek. Indulásképpen a közalapítvány a helyi termelőket kutatja fel, hogy koordinálja az értékesítést. Feltűnő és előremutató, hogy itt nem eladatlan áru keres magának új értékesítési csatornát, hanem nehezen foglalkoztatható emberek számára keresnek munkaalkalmakat.

Tézisként szögezhető le, hogy a szociális vállalkozások Magyarországon nagymértékben a „közösség támogatta mezőgazdaság” kérdéskörében értelmezhetők. A szociális gazdaság minden országban más jelent, nálunk minden jel szerint itt alakul majd ki a súlypont, amely egyszerre szolgálhatja egyfelől az inkluzív gazdasági növekedés jegyében a nehezen foglalkoztatható munkaerő, másfelől a „small is beautiful” jegyében a mezőgazdasági nagyoknak támasztandó verseny ügyét.

A családi gazdaságok új cselédsége és a közmunkáltatás alternatívája: a szociális gazdaság

A vidéki foglalkoztatás egyik fő akadálya az, hogy a magyar gazdaság szerkezete olyan, hogy kevés segédmunkára és még kevesebb betanított munkára van szükség. Talán ha több családi vállalkozásunk lenne, ahol reggel e-mail helyett élőszóban mondják el, mit

várnak az embertől, akkor ott még foglalkoztathatóak lennének azok az emberek is, akik kommunikációja számára egy vállalat hierarchikus szerkezete már leküzdhetetlen kihívást jelent. Ám az *anti-szociális* gazdaság ilyen státusai sajnos – egy családi panzióban, családi gazdaságban, ahol a munkajog hatályát veszti, és személyi függéssé alakul át – a régi *cselédség* újraéledésével egyenértékűek!

A másik fő antiszociális foglalkoztatási forma a közcélú foglalkoztatás rendszere. E közmunka alapvető alternatívájaként a vállalkozóvá válást segítő programok ajánlhatók, amelyek jó esetben társadalmi vállalkozásokká fejlődhetnek. Ezt az alternatívát egyébként a kormány is érzékeli, ha a megfelelő hangsúlyokat még nem találta is el, hiszen a szociális gazdaságról a munkahelyteremtés kapcsán beszélnek. Márpedig ebben a lelegezetebbek számára működtetett gazdasági szektorban előbb a közösséget kell előbb felépíteni, a valódi munkamegrendelések csak a kompetenciák megtalálását követően eshetnek majd be. Ennyiben rezignáltan – de a reményt föl nem adva – azt lehet mondani, a mai magyar közmunkások számára a szociális gazdaság az „amerikai álommal” ér föl.

A tranzitelemekkel ténylegesen bíró közmunka (és ezzel együtt minden állami program) az adóforintok elköltésével kétségtelenül hozzájárul az *inkluzív* – a pusztá lecepegetésnél szélesebb bázison hasznosuló – gazdasági növekedéshez. Jó példa erre a „Minden gyerek lakjon jól” Alapítvány négy hónap időtartamú közfoglalkoztatási mintaprogram tervezete, amelynek célja a baromfiudvarok leválasztásához szükséges drótháló előállítás. Igaz, az ezekhez hasonló közmunkaprogramok gyakran nem mentesek a *kényszerelemektől* és éppolyan túlzottan drágák, amennyire az adósságszolgálat érdekében bevállalt

új eladósodás kamatterhe is túl sok közpénzt emészt föl manapság. Sajnos a gyakorlatban sokkal gyakoribb a minden tranzitelem nélkülöző – tehát a próbafoglalkoztatásból a nyíltpiacra lépést nem elérő – az állami megrendelésnél megrekedő közmunkáltatás. Pedig nemcsak az állami munkaügyi szolgálat, hanem civilek is nyújtanak ezt segítő szolgáltatásokat.

A mai vidéki Magyarországon leggyakrabban a kistérségi közétkeztetés számára mozgósítanak kertészeti és állattenyésztő telepi munkásokat.¹⁵ A munkabéren felüli költségek tekintetében az önkormányzat rendszerint pályázik, hogy el tudjon indítani egy programot. Ez a forrás, a sajtóterével és állami támogatással együtt, azonban megfelelne annak az egyszeri tőkejuttatásnak is, amelyet – ha vállalkozói formában indulna a dolog – mindenképpen nyújtani kell.

Rossz, hogy kényszerelemektől sem mentes a mai magyar közmunkáltatás, de a legrosszabb, ha rotálják benne az itt dolgozó embereket, hogy mindenkinek jusson jogfenntartó közmunka. Igaz, hogy a közmunka törvényben leírt szerepe, hogy átmeneti időszakra adjon munkát, de a valóság az, hogy vannak olyan helyek az országban, ahol csak a közmunkákra támaszkodhatnak az embe-

¹⁵ Például Olaszliszván fut a belvíz projekt és a földút projekt mellett egy mezőgazdasági kezdeményezés is. 2012-ben ebben 38 fő dolgozik, ebből 23 segédmunkás, 15 fő szakmunkás munkakörben; időtartama: 10 hónap. A támogatás összege: 45 587 075 Ft. E mezőgazdasági projekt keretében sertésstelepen állattenyésztés és növénytermesztés folyik. A megtermelt kertészeti és szántóföldi növények az élelmiszeripari előírások megtartása mellett naponta kerülnek az önkormányzat által üzemeltetett konyhára, biztosítva ezzel a friss és szezonális zöldségellátást és csökkentve (inkább a központi államra hátrítva) az önkormányzat beszerzési költségeit. A polgármesteri hivatal szíves közlése alapján.

rek, mert oda nem megy munkahelyteremtő beruházás. A forgóban munkáltatásnál előremutatóbb lenne, ha a cél azoknak a kiválogatódása lenne, akik a későbbiekben vállalkozási formában tudnák folytatni. Ezek a nehezen foglalkoztatható emberek találjanak rá arra a kompetenciára, amelyet az elsődleges munkaerőpiac is elismer, és ennek alapján leszakadhatnak a segélyrendszerrel, és adófizető, önfoglalkoztató vállalkozókká váljanak. Az így saját lábra álló emberek ezzel bőven ellensúlyozhatnák azt a kárt, amelyet egyelőre ez a közbeszerzést megkerülő, *versenykárosító* adminisztratív feladatmegoldás okoz.

Egy önkormányzati tisztviselő számára a munkanélküliség elleni harc leegyszerűsítve a következőképpen jelenhet meg: az első és legfontosabb feladat a nyílt munkaerőpiaci elhelyezkedés ösztönzése és támogatása célzott bér- és járuléktámogatásokkal, kiemelt figyelmet fordítva a mikro-, kis- és középvállalkozásokra. A második esély a közfoglalkoztatás pillérében áll, itt azok számára szerveznek munkalehetőséget a települési közfeladatok keretén belül, akiknek az üzleti világ nem kínál megoldást, reális munkalehetőséget, de még mutatkozik remény a visszavezetésükre. A harmadik pillér a szociális gazdaság, amelyet tökejtutással kell beindítani, és a későbbiekben a foglalkoztatást alapvetően saját bevételekből lehet megszervezni. Itt a kereteket nem határolja be semmi, viszont a szakértő szemmel kiválogatandó résztvevőknek nem elég dolgozniuk, hanem igazgatniuk is kell a szervezetüket. Erre persze kevésbé képesek, innen az a gyakori panasz, hogy magukra hagyják őket. Valójában tehát az az igazi szociális gazdaság, ahol a bizonyos értelemben *hibrid* szervezetben nemcsak „dolgozni” kell, hanem mindenki számára valamit ügyvezetni menedzselni is.

A szociális gazdaságban a szervezetek integráltsága hiányát lehet felemlíteni, ami azonban itt nem a társadalmi befogadás előtt tornyosuló akadályok eltávolítását, hanem inkább a termékértékesítés csatornáinak bizonytalanságát jelenti. Az integráció leggyakrabban itt azt jelenti, hogy van egy nagyobb szervezet, amely átvállalja az értékesítés gondját. A mi körülményeink között a mezőgazdaságban régen a szövetkezet integrálta a háztájit. Ma ennek egyetlen gyakorlatban is megvalósuló megfelelője az iskolai gyümölcsprogramokba, intézményi közétkeztetésbe vagy a falusi vendégasztal-szolgáltatásba való bevonás. A lehetőségek ezen kívül is számosak, erről szól a közösség támogatta mezőgazdaság gondolata. Egy további integrációs minta lehetne, ha a társadalmi vállalkozás által elért hasznot nem osztják föl egymás között a tagok, hanem – a szövetkezeti közös alapot újrafeltalálva – iskoláztatásra, házfelújításra, időskorúakra költik, és ezzel lakbérbeszámításhoz¹⁶ vagy éppen állami normatívához jutnak.

Összefoglalásként leszögezem, a gazdaság helyi újrabégyazása sürgető feladat, mert segíthet ellenállóbbá tenni a társadalmat a gazdaság konjunkturális ingadozásaival szemben – ami egyben azt is jelenti, hogy országos szinten viszont bátrabban lehetne keményíteni a költségvetési korlátokat! A jövedelem helyben tartásának és a vidék eltartóképességének

¹⁶ A Szociális Építőtábor Egyesület által szervezett vako-lókanalas munkaakció Nagykanizsán csaknem húsz család számára nyitotta meg a lakbérhátralék-beszámítás útját. Az önkormányzati lakásokban élő emberek részvételével újítják fel a ligetvárosi barakképületeket, így a családok napi 5600 forinttal törleszthetik adósságukat. A bérlakásban élők közül sokan munkanélküliek, akik másként nehezen tudnának kikeveredni az adósságszpirálból. Ezzel 2011-ben elnyerték a társadalmi vállalkozások régióinkban legrangosabb díját, a bécsi SozialMarie-t.

gének egyik legfontosabb eszköze a mezőgazdaság exportképes része mellett párhuzamosan fejlesztendő kis léptékű, lehetőleg közösség támogatta mezőgazdaság. A közvetlen értékesítés és vele együtt az egész CSA fogalma nálunk egyelőre még csak nyomokban lelhető fel, de elsöprő igény mutatkozik az egész konstrukcióra. A közvetlen értékesítés versenyképességére várni kell egyelőre, mert a fogyasztói társadalom magyarországi állásában a minőség irányába tett fordulat csak búvópatakként van jelen a polgári közgondolkodásban. A jövőképfogalomkörébe tartozik

továbbá azért is, mert az alulról jövő önszerveződés a legnagyobb hiánycikk Magyarországon.

Kulcsszavak: *természetadta köztulajdon, közösségi önszerveződés, önszerveződés, közösségtámogatta mezőgazdaság, közvetlen értékesítés, szociális vállalkozások, szociális gazdaság, helyi piac, közmunka, új cselédség*

IRODALOM

VFM – Vidékfejlesztési Minisztérium (2012): *A magyar föld védelmében. törvény vitaanyag*

